

СУДОУСТРІЙ ТА СУДОВА ПРАКТИКА;
ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

Карпушова О.В.,

суддя

Шостого апеляційного адміністративного суду

УДК 349.2

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2020.3.18>

ПРОБЛЕМИ, ЩО ШКОДЯТЬ ЕФЕКТИВНІЙ І ЯКІСНІЙ РОБОТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Постановка проблеми. Судова влада як соціальний інститут є показником цивілізаційної стадії розвитку суспільства, однак такою вона здатна бути лише за умов об'єктивного забезпечення її незалежності. Незалежна судова влада – «це насамперед прояв і здобуток громадянського суспільства, де суд виступає не складовою системи державного апарату та управління, а є незалежним та безстороннім посередником між громадянським суспільством та державою» [1, с. 248]. Виконуючи цю посередницьку роль, культивуючи справедливість у суспільстві, стверджуючи верховенство права в державі, судова влада, безумовно, має бути ефективною в здійсненні покладених на суди завдань. У цьому сенсі, стверджуючи, що до пріоритетних завдань у становленні реальної демократії в Україні належить удосконалення судової системи, а також те, що сучасний суд має відповідати вимогам демократичного інституту, котрий стоїть на захисті прав і свобод людини й громадянина, здійснює правосуддя в суспільстві [2, с. 247], не варто залишати поза увагою те, у яких саме умовах перебувають судді та в якій атмосфері вони будують правову державу [3, с. 249]. Тобто, щоби повною мірою осягнути проблематику роботи суддів (як суб'єктів трудового права), необхідно проаналізувати не лише передбачені законодавством про працю, про судоустрій і статус суддів вимоги до роботи суддів, а й бар'єри, що об'єктивно не дають суддям змоги в достатньому обсязі виконувати свою роботу якісно та ефективно.

Поряд із тим варто констатувати, що окресленому питанню до сьогодні не приділялася достатня увага як українськими науковцями в галузі трудового права, так і зарубіжними вченими-трудоваками. Звісно, такий стан наукової думки щодо окресленої проблеми, з огляду на судову реформу, що триває в Україні, спрямовану на європеїзацію судоустрою та статусу суддів, вважаємо таким, що вказує на надзвичайну актуальність комплексного дослідження відповідних проблем.

Аналіз наукової літератури та невирішені питання. Аналізуючи наукові дослідження й розвідки українських учених, котрі вже тією чи іншою мірою розглядали проблематику трудової діяльності суддів, можемо помітити, що вітчизняними вченими, таким як С.Р. Леськів, Х.В. Машталір, Ю.І. Цибульським, В.І. Чорнобук, В.А. Яремою та ін., піддава-

лися критичному аналізу окремі аспекти окресленого питання. Попри це, в умовах здійснення чергової судово-правової реформи й оцінювання результатів попередньої реформи потребується узагальнення наукової думки з приводу актуальних практичних проблем, що стоять на заваді належному виконанню суддями своєї трудової функції.

Отже, **метою** наукової статті є з'ясування й аналіз актуальних проблем, що шкодять ефективній і якісній роботі суддів у нашій державі. Для досягнення окресленої мети необхідним є вирішення таких завдань: 1) критичний аналіз проблем належного функціонування суддів, що мали місце станом на 2016 рік; 2) виявлення актуальних проблем, які шкодять ефективній і якісній роботі суддів у нашій державі, попри здійснення у 2016 році комплексу реформаторських заходів; 3) формулювання узагальнених висновків дослідження.

Виклад основного матеріалу. У контексті попередніх етапів здійснення судової реформи, а саме станом на 2016 рік, уже констатувалися такі проблеми правового механізму забезпечення та реалізації трудових прав суддів:

1) «невисокий рівень окладів суддів, котрий не відповідає складності та важливості виконуваних ними трудових функцій, що, у свою чергу, потребує розробки механізмів вирівнювання доходів суддів та їх роботи задля викорінення корупції в судовій гілці влади». Актуальність цієї проблеми аргументована тим фактом: а) «наразі існує ситуація, коли статки, зазначені в деклараціях суддів, у рази перевищують їхню офіційну купівельну спроможність» [4, с. 142]; б) «ключовим інструментом в об'єктивації феномену корупції слід назвати людину, а, перш за все, того, хто є суб'єктом корупції» [5, с. 10], а тому вирішення проблеми мотивації в роботі суддів (в окресленому напрямі) сприятиме вирішенню такої масштабної проблеми, як корупція;

2) «відсутність законодавчого закріплення додаткових днів відпочинку в залежності від коефіцієнта навантаження» [4, с. 142];

3) «неналежне забезпечення гідних та безпечних умов праці». Безперечно, контроль за правомірністю роботи суддів, їх трудову діяльність важко недооцінити [6, с. 57]. Поряд із тим, як убачається, «в умовах постійного тиску із боку представників великого бізнесу та влади, постійних залякувань та маніпуляцій

навіть найстійкіші особистості можуть зламатись та винести неправомірне рішення». У цьому контексті «найпроблемнішим місцем у системі трудових прав судді, а саме в частині забезпечення таких прав, є реалізація права судді на незалежність і відсутність впливу на прийняття рішень» [4, с. 142–143];

4) «недосконала система суддівського самоврядування, що унеможливує забезпечення належного рівня захисту трудових прав суддів, хоча б такого, який здійснюється профспілковими організаціями» [4, с. 143];

5) «відсутність чіткого механізму забезпечення суддів, котрі перебувають на квартирному обліку та дійсно потребують поліпшення житлових умов, необхідним помешканням, що в свою чергу перешкоджає ефективному виконанню суддями своїх трудових обов'язків та пошуку додаткових незаконних джерел доходів задля вирішення житлової проблеми» [4, с. 143].

На жаль, окреслені проблеми залишаються актуальними й у світлі нового етапу судової реформи, що має на меті подальшу перебудову судової гілки влади в Україні відповідно до європейських принципів правосуддя. Отже, критично аналізуючи чинну практику та наявні наукові напрацювання, у яких тією чи іншою мірою критично аналізувалися проблеми, що створюють перешкоди ефективній і якісній роботі суддів в Україні, доходимо висновку, що серед основних цих проблем сьогодні необхідно назвати такі:

1) *проблема фінансування судової гілки влади та суддів.* Окрім того, що неналежне фінансування судів є суттєвим корупційним ризиком, варто мати на увазі, що вказана проблема є хоча й не вирішальним, проте суттєвим бар'єром для ефективного та якісного виконання суддями роботи. Цієї ж думки дотримується також й українська вчена Л.М. Москвич, наголошуючи на тому, що «належне фінансове забезпечення судової системи значно підвищить ефективність її функціонування, адже належна організація судового процесу, оперативність надання й отримання інформації, розумний строк судового розгляду, матеріально незалежний суддя – усе це складники ефективного правосуддя» [7, с. 164];

2) *проблема організаційного забезпечення суддів.* Організаційне забезпечення суддів безпосередньо пов'язане із забезпеченням державою гідних умов праці суддів. Спершу зазначимо, що категорія «гідна праця» ґрунтується на преамбулі та ст. 1 Кодексу законів про працю й у широкому сенсі є «працею, що системно вибудована на гуманістичному принципі трудового права, тобто є орієнтованою на трудові права людини та її законні інтереси у сфері праці (певною мірою, й поза сферою праці), сприяючи свободі відчуття працездатною людиною її гідності, а також в повній мірі відповідаючи критеріям (вимогам) концепції гідної праці» [8, с. 127]. Указане є важливим базисом, щоби судді мали змогу якісно й ефективно здійснювати свою роботу. Попри це, варто констатувати, що проблема організаційного забезпечення суддів до сьогодні залишалась однією

з найбільш актуальних проблем здійснення суддями власних функцій. Статистичні показники свідчили про те, що рівень організаційно-технічного, інформаційного, так само як і матеріально-фінансового та соціально-економічного забезпечення цих працівників був не виправдано низьким, позбавляючи суддів можливості працювати ефективно та якісно тією мірою, якою вони могли б працювати за належних умов їх організаційного забезпечення [3, с. 253]. Ще у 2015 році вчений і суддя В.А. Ярема наголошував, що держава належним чином не забезпечує організацію праці суддів відповідно до міжнародних правил і стандартів. Цей «стан речей досить негативно впливає на якість і результативність роботи суддів, яка внаслідок цього може здійснюватися неефективно та несвоєчасно» [9, с. 309]. При цьому до сьогодні хоча проблема організаційного забезпечення суддів поступово розвивається у зв'язку з тим, що в результаті судово-правової реформи можливість вирішувати цю проблему надали відповідним суб'єктам у судовій системі, утім залишається невирішеною та показовою в контексті суддів, які здійснюють судочинство на території проведення операції об'єднаних сил (ООС) чи в евакуйованих судах;

3) *проблеми нормування режиму праці.* Проблема фізіологічно раціонального режиму праці та відпочинку має першочергове значення для багатьох груп держслужбовців (щонайперше суддів), «робота яких сполучена з великими розумовими, емоційними і фізичними навантаженнями, а часом і перевантаженнями організму» [10, с. 81]. На неприпустимість неналежного нормування режиму праці також указується в п. п. 35 і 36 Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи CM/Res (2010) 12. Однак варто констатувати, що вже тривалий час судова влада характеризується значним кадровим дефіцитом, який посилює судову реформу. Наприклад, вирішити кадрові питання мало укрупнення судів. Однак цілком очевидним є те, що цей захід спроможний вирішити проблему недоукомплектованості судів, викликану масовим відтоком суддів (серед іншого через низький рівень соціальних гарантій, незахищеність, постійний осуд судової влади громадськістю та знецінення тої високої ролі в культивуванні справедливості, яку вони виконували тощо), лише на якийсь час. Уважаємо, що оптимізація судів хоча і є «простим» шляхом вирішення кадрової кризи в судах, однак більш «складний», спрямований на підвищення престижу професії судді в очах суспільства й забезпечення безпечних, гідних умов праці судді мав би більш тривалий і масштабний позитивний ефект;

4) *проблема забезпечення державою безпечних умов праці суддів.* Право судді на належні, безпечні та здорові умови праці – це одне з ключових його прав, що безпосередньо стосуються якості й ефективності виконання суддею роботи та, відповідно, питання ефективності функціонування всієї судової системи. При цьому, зважаючи на специфіку професійної діяльності суддів, погодимося з Т.В. Штих, що безпечність умов праці судді передбачає також установлення особливого захисту дер-

жавою не лише суддів, а і членів їхніх сімей, а також їхнього майна [11, с. 688]. Проте в об'єктивній дійсності держава до сьогодні не завжди здатна належним чином захистити не лише членів сімей суддів і самих суддів, а й будівлі судів, що періодично блокуються чи захоплюються певними угрупованнями, які називають себе «громадськими активістами», котрі досить рідко притягуються до відповідальності та, як правило, узагалі не засуджуються суспільством. Вітчизняні дослідники звертають увагу на те, що «будь-які дії т. зв. «громадських активістів» проти суддів, суду та правосуддя, навіть відверто кримінальні дії, знаходять підтримку та захист у суспільстві, у котрому тривалий час образ судді демонізувався з паралельним культивуванням ідеї презумпції винуватості й безчесності осіб, які здійснюють правосуддя» [12, с. 79–80]. Дещо змінена ситуація з неналежним забезпеченням безпеки суддів (й, отже, гідних умов праці суддів) лише у 2019 році, а саме з моменту, коли набрало чинності рішення ВРП «Про затвердження Положення про Службу судової охорони» від 4 квітня 2019 року № 1051/0/15/19. Цим документом закріплено, що ССО є «державним органом у системі правосуддя для забезпечення охорони та підтримання громадського порядку в судах». З огляду на це, на ССО покладаються такі основні завдання: підтримання громадського порядку в суді; припинення проявів неповаги до суду; охорона приміщень суду, органів та установ системи правосуддя; виконання функцій щодо державного забезпечення особистої безпеки суддів і членів їхніх сімей, працівників суду; забезпечення в суді безпеки учасників судового процесу;

5) *проблема соціального забезпечення суддів*. Т.В. Штих справедливо зазначає, що суддя здійснює правосуддя, а отже, від його рішень залежить доля людей. Це невідворотно впливає на існування негативних проявів у вигляді спроб впливу на суддів. Саме тому, на думку науковця, «матеріальна стабільність, незалежність і достаток є запорукою ефективного й неупередженого правосуддя» [11, с. 688]. Водночас дореформене законодавство про судоустрій і статус суддів характеризувалося такою негативною тенденцією, як соціально-правова незахищеність працівників судової влади. Вона виявлялася «у наявності в правовій системі України багатьох норм, які виключно декларативно проголошують трудові права суддів, а також у відсутності формального вираження трудових прав, якими судді фактично володіють» [9, с. 308]. Незважаючи на те що нове законодавство нашої держави спрямоване на наближення статусу українських суддів до світових стандартів, варто зауважити, що в частині соціального забезпечення суддів і забезпечення їхніх трудових прав, свобод та інтересів суттєвих позитивних змін не відбулося (окрім як у частині фінансового забезпечення, що є лише елементом вирішення означеної проблеми). Соціальна незахищеність і низький

рівень захищеності трудових прав, що нами продемонстровано в межах розгляду інших проблем, досить негативно відображаються на об'єктивній і суб'єктивній здатності суддів виконувати свою роботу якісно й ефективно.

Висновки. Підсумовуючи викладене, наголосимо, що за чинної в дореформений період моделі судоустрою, а також правового статусу суддів, щонайперше в частині їхнього трудово-правового статусу, судді були позбавлені можливості виконувати роботу якісно й ефективно [3, с. 255]. Зміни в чинному законодавстві, обумовлені судово-правовою реформою, що ще фактично триває, не вирішили питання безпечних умов праці суддів і судового навантаження (хоча розв'язати це начебто зможе оптимізація судів, значна тривалість позитивного ефекту якої є сумнівною), недостатньо розв'язали питання організаційно-технічного забезпечення суддів (особливо тих, що знаходяться на території АТО чи евакуйовані). Безсумнівно, за таких умов цілком очевидно не можна очікувати ефективної та якісної праці від будь-кого, а особливо від суддів, робота яких є досить складною й відповідальною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гриценко І.С., Прилуцький С.В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.
2. Підкуркова І.В. Використання соціологічних методів у дослідженні роботи суду. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 139. С. 247–253.
3. Карпушова О.В. Фінансове та організаційне забезпечення суддів як проблема ефективної роботи суддів в Україні. *Соціальне право*. 2018. № 1. С. 248–256.
4. Карпушова О.В. Правовий механізм забезпечення і реалізації трудових прав суддів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Дніпропетровськ, 2016. 211 с.
5. Hladky V. The Structure of the System of Corruption Crime Subjects according to the Legislation of Ukraine. *Path of Science*. 2019. Vol. 5 (4). P. 8–21.
6. Jakovina D. Vrednovanje rada sudaca u Republici Hrvatskoj: prikaz Metodologije izrade ocjene sudaca. *Sveske za javno pravo*. 2015. № 19. S. 57–61.
7. Москвич Л.М. Належне фінансове забезпечення суддів як передумова їх ефективної роботи. *Проблеми законності*. 2010. Вип. 110. С. 157–165.
8. Панченко М.В. Правовий механізм забезпечення гідної праці державних службовців України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2019. 455 с.
9. Ярема В.А. Проблеми механізму реалізації трудових прав суддів в умовах судової реформи. *Митна справа*. 2015. № 5(2). С. 307–313.
10. Петков С.В. Проблема раціонального використання часу в управлінській діяльності як основа ефективного менеджменту в органах внутрішніх справ України. *Право і безпека*. 2005. № 4 (3). С. 79–82.
11. Штих Т.В. Права й обов'язки судді як суб'єкта трудового права. *Форум права*. 2009. № 3. С. 686–690.
12. Гладкий В.В. Общественное давление на суд как Legitimacy-Threatening Power. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 19–20 трав. 2017 р.). Херсон : Гельветика, 2017. Ч. 2. С. 77–80.

Карпушова О.В. ПРОБЛЕМИ, ЩО ШКОДЯТЬ ЕФЕКТИВНІЙ І ЯКІСНІЙ РОБОТІ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена виявленню й систематизації комплексу актуальних проблем, що шкодять ефективній і якісній роботі суддів у нашій державі. Значна увага приділяється критичному аналізу проблем належного функціонування суддів, що мали місце під час формування й здійснення судово-правової реформи 2016 року. Доводиться, що судово-правова реформа 2016 року не вирішила комплексу наявних (до впровадження реформи) проблем, які стояли на заваді належного виконання суддями роботи. Цей висновок ґрунтується на тому факті, що до сьогодні ефективна робота суддів унеможлиблюється такими проблемами: проблемою фінансування судової гілки влади та суддів; проблемою організаційного забезпечення суддів; проблемою нормування режиму праці; проблемою забезпечення державою безпечних умов праці суддів; проблемою соціального забезпечення суддів. Особливий акцент автором робиться на тому, що неналежна соціальна захищеність суддів і низький рівень захищеності їхніх трудових прав досить негативно відображаються на об'єктивній і суб'єктивній здатності суддів виконувати свою роботу якісно й ефективно. Наголошено, що, незважаючи на те що нове законодавство нашої держави спрямовано на наближення статусу українських суддів до світових стандартів, варто зазначити, що в частині соціального забезпечення суддів і забезпечення їхніх трудових прав, свобод та інтересів суттєвих позитивних змін не відбулося. Соціальна незахищеність і низький рівень захищеності трудових прав, що нами продемонстровано в межах розгляду інших проблем, досить негативно відображаються на об'єктивній і суб'єктивній здатності суддів виконувати свою роботу якісно й ефективно. Зроблено висновок, що зміни в чинному законодавстві, обумовлені судово-правовою реформою, яка ще фактично триває, не вирішили питання безпечних умов праці суддів і судового навантаження (хоча розв'язати це начебто зможе оптимізація судів, значна тривалість позитивного ефекту якої є сумнівною), недостатньо розв'язали питання організаційно-технічного забезпечення суддів. Безсумнівно, за таких умов цілком очевидно не можна очікувати ефективної та якісної праці від будь-кого, а особливо від суддів, робота яких є досить складною й відповідальною.

Ключові слова: гідна праця суддів, правосуддя, проблеми праці, судді, судово-правова реформа, трудова діяльність суддів.

Karpushova O.V. CHALLENGES DAMAGING TO EFFECTIVE AND HIGH-QUALITY WORK OF JUDGES IN UKRAINE

The article is devoted to the identification and systematization of a complex of topical problems that harm the effective and high-quality work of judges in our state. Considerable attention is paid to the critical analysis of the problems of proper functioning of judges that took place during the formation and implementation of the judicial and legal reform in 2016. It should be noted that the judicial and legal reform of 2016 did not provide a solution to the complex of existing (before the introduction of the reform) problems that stood in the way of proper performance of judges' work. This conclusion is based on the fact that today the effective work of judges eliminates the following problems: the problem of financing the judicial branch and judges; the issue of organizational support of judges; the issue of rationing of work; the challenge of providing state safe working conditions of judges; the issue of social security of judges. Special emphasis is placed on the fact that the inadequate social protection of judges and the low level of protection of their labor rights have a very negative impact on the objective and subjective ability of judges to perform their work efficiently and effectively. It was emphasized that despite the fact that the new legislation of our state is aimed at bringing the status of Ukrainian judges closer to world standards, it should be noted that in terms of social security of judges and ensuring their labor rights, freedoms and interests no significant positive changes have taken place. The social insecurity and low level of protection of labor rights, which we have demonstrated in the context of other issues, have a very negative impact on the objective and subjective ability of judges to perform their work efficiently and effectively. It is concluded that the changes in the current legislation due to the ongoing judicial reform have not solved the issue of safe working conditions of judges and judicial workload (although this seems to be solved by optimizing the courts, the significant duration of the positive effect is questionable), did not sufficiently resolve the issue of organizational and technical support of judges. Undoubtedly, under such conditions, it is quite obvious that one cannot expect efficient and high-quality work from anyone, especially from judges, whose work is quite complex and responsible.

Key words: decent work of judges, judges, judicial reform, justice, labor problems, work of judges.